

Başlangıç Filminde Psikanalitik Öğeler Ve Rüya Olgusu

Okan Ormanlı*

Özet

İnsan beyninin bir ürünü olan rüya olgusu birçok sanat dalını olduğu gibi sinema sanatını da etkilemiştir. Çoğu zaman, sinema sanatının rüyalardan etkilendiği ya da sinemanın kendisinin bir rüya fabrikası olduğu yorumları yapılmıştır. Rüya olgusunun bilimsel ve kapsamlı bir biçimde ele alınması ancak 19.yüzyılın sonunda bilim adamı Sigmund Freud ve onun psikanaliz kuramıyla mümkün olmuştur. Freud'un rüya yorumları alanında ağırlık verdiği, kişisel bilinçaltıyla ilgili görüşleri birçok kuşağı derinden etkilemiştir. O tarihten günümüze neredeyse her rüya çalışması, yorumu veya analizi, Freud'a yapılan referanslarla gerçekleştirilmiştir. Freud sonrası çalışmalarda da çok sayıda anti tez ileri sürülmüş ve Freud sıkça eleştirilmiştir. Bu çalışmada 2010 yılı Hollywood yapımı Başlangıç filmi ve filmdeki rüya olgusu ele alınacaktır. Bu bağlamda film üzerinden sinema-rüya ilişkisi sorgulanacak, eser psikanalitik çözümleme yöntemiyle irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Psikanaliz, rüya, sinema

PSYCHOANALYTIC ELEMENTS AND THE SUBJECT OF DREAM IN THE MOVIE INCEPTION

Summary

Dreams, which are a product of the human brain, have had a great impact on many branches of art, including cinema. Moreover, the art of cinema has been claimed to be a dream-producing factory. The scientific and comprehensive study of dreams became possible only towards the end of the 19th century with the psychoanalytic theories of Sigmund Freud. Freud mainly concentrated on the human unconscious, and his writings had a great influence on generations that followed. From that period on, nearly all studies, analyses, and interpretations done on dreams have mentioned and referenced Freud. After Freud, there have been many antitheses to his theories and he has been widely criticized. In this study, the relationship between cinema and dream will be examined through a psychoanalytic analysis of the Hollywood movie "Inception" (2010).

Key Words: Psychoanalysis, dream, cinema.

Giriş

Bu çalışmada Christopher Nolan tarafından yönetilen *Başlangıç* adlı film ve filmde hâkim olan rüya teması irdelenecektir.

Rüya olgusu genellikle Avusturyalı bilim adamı Sigmund Freud tarafından geliştirilen "psikanaliz" kuramı ile birlikte ele alınmaktadır. 19. yüzyılın sonlarında, sinema sanatıyla aynı dönemlerde gelişen

psikanalizin ana çalışma alanlarından biri de bilinçaltıdır. Freud'a göre bilinçaltının en kapsamlı ele alınabileceği alan rüyalardır. Rüyalarda zihnin ve bedeninin oto-kontrol mekanizması zayıflar, geçmişten gelen sorunlar ortaya çıkar. Freud hastalarına rüyalarını anlatırarak tedavi etme yöntemini geliştirmiş ve bu bağlamda birçok sorunun kökenini aile içi ilişkilere ve bastırılmış cinselliğe bağlamıştır.¹ Freud'un kişisel bilinçaltı adını verdiği bu olguyu genelleştirip evrensel

* Yard. Doç., Dokuz Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Tezhip Ana Sanat Dalı,

bir kalıba sokması yaklaşık 100 yıldır tartışılmakta ve çeşitli kesimlerce Freud'un öğretilerine yönelik karşı argümanlar getirilmektedir.

2010 yılı yapımı **Başlangıç** adlı film de rüya olgusunu bilinçaltı düzeyinde ele alıp Freud'un tezlerine karşı tezler üretip bir senteze ulaşmayı deneyen bir çalışmadır. Bu bağlamda büyük bütçeli Hollywood filmlerinde karmaşıklıkları ve zorlukları nedeniyle pek ele alınmayan; bellek, beyin, zihin ve bilinçaltı gibi öğeler söz konusu filmde kapsamlı bir biçimde işlenmektedir. Filmin yapım aşamasında çeşitli bilim adamlarından ve ilgili kuruluşlardan akademik destek alındığı görülmektedir. Bu film aynı zamanda sıkça tartışılan sinema-rüya ilişkisini (benzerlik-farklılık, birbirinden etkilenme vb) ele almaktadır.

Çalışmada ilk önce psikanaliz, rüya olgusu ve bağlantılı kavramlar ele alınacak, daha sonra da sinema-rüya ilişkisi incelenecektir. Son olarak da **Başlangıç** filmi psikanalitik açıdan çözümlenecektir. Psikanaliz kuramına dayalı film eleştirisi / analizi, özellikle yönetmenin ruhsal dünyasının ve bilinçaltının dışavurumunu ya da toplumsal, kolektif bilinçaltının dışavurumunu açıklamaya çalışır. Aynı zamanda da filmleri bir düş süreci gibi değerlendirerek filmlerin açık içeriğinde gizli olan örtük içeriği çıkarmaya amaçlar.²

Psikanaliz ve Rüya Olgusu

Psikanaliz ve rüya olgularını irdelerken bir takım terimleri kavramsal olarak ele almak gerekmektedir. Bu bağlamda bu bölümde; beyin, bellek, bilinç, bilinçaltı ve rüya gibi olgular açıklanacaktır.

Beyin; merkezi sinir sisteminin kafatası içinde bulunan kısmıdır. Her türlü bedensel etkinliğin koordinasyonundan, duyu organlarından gelen bilgilerin yorumlanıp uygun motor komutlarının verilmesine, duyu düşünce süreçlerine kadar birçok işlevi yerine getiren ve son derece karmaşık olan beyin, anatomik olarak kabaca sağ ve sol yarımküreler olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.³

Bellek ise, bilgiyi (görülen, işitilen, düşünülen, hissedilen vb. şeyleri) algılama, düzenleme, kodlama, saklama ve hatırlamayla/tanımayla (kullanmayla) tanımlanan bilişsel süreci kapsamaktadır.⁴

Freud ve ardıllarınca sıkça ele alınan bilinç konusu, diğer canlılarda olmayan insanın kendinin farkında olma becerisidir. Diğer anlamı ise psikanalitik teoride, kişinin belli bir anda ayırımına vardığı şeylerin tamamını kapsayan ruh durumudur.⁵

Bilinçaltı; kişinin daha önceden bildiği ve doğrudan doğruya belli bir andaki bilinçsel faaliyetinin konusu olmadıkları halde o faaliyetle ilgili bulunan ruhsal süreçlerdir ve gerektiğinde bilince çağrılabilirler.⁶

Rüya ise çeşitli biçimlerde tanımlanmaktadır. Bazı bilim adamlarına göre REM (Rapid Eye Movement) uykusu sırasında, ancak diğer zamanlarda da gözlenen öykümsü imajlar ve algılar dizisidir. Rüyalar hakkında çeşitli genellemeler yapılmaktadır: Dışarıdan verilen uyarıcılarla rüyaların tetiklenebildiği, diğeri ise rüyaların kişinin o gün veya yakın bir zamanda yaşadıklarıyla yakından ilgisi olduğudur. Başka bir yaklaşım ise rüya sırasında yaşananların gerçekmiş gibi algılanmasıdır. Rüyaların oluşumu ve ortaya çıkışı konusundaki birçok kuram arasında en ünlülerinden biri Freud'un rüya kuramıdır. Freud, rüyaların kişinin derin ihtiyaçlarını arzularını ve bunların doyumlarını dile getirdiğini varsaymıştır. Ancak bu arzu ve dürtüler yasak oluşlarından dolayı bastırılmaktadır ve rüyalarda gerçek halleriyle gözlemlenemezler. Söz konusu arzu ve dürtüler daha çok yoğunlaşma, yer değiştirme, dönüştürme gibi süreçlerle tanınmaz hale gelmişlerdir. Rüya yorumunun temel amacı, rüyanın açık içeriğindeki sembollerin gerçek anlamlarını deşifre etmektir. Ağırıklı olarak Freud tarafından oluşturulan psikanalitik kuramda rüya çözümlemesinde genellikle çeşitli sembollere başvurulur. Bu kurama göre çeşitli nesnelere çeşitli dürtü ve arzuları sembolize etmektedir. Ancak rüya sembollerinin büyük bir kısmı kişiseldir. Yani kişinin geçmiş yaşantılarından türetilmiştir ve sadece kişiye özgüdür. Dolayısıyla standart "rüya tabirleri" çalışmalarına dayanarak bir rüyayı yorumlamak imkansızdır. Herhangi bir rüyanın tam anlamıyla anlaşılması ancak rüyayı gören kişinin kendine özgü sembolizminin deşifre edilmesiyle mümkün olabilmektedir.⁷

Başka bir kaynaktan ise düşlerin psikanalitik açıklaması yapılırken, uykudaki öznel yaşantı ve düş olgusu, bu süreçteki (uyku) bilinçdışı zihinsel işleyiş vurgulanmaktadır. Uyku sırasında uyuyanın anımsadığı ya da anımsamadığı bilinçli yaşantıya "görülen düş", bu süreç içindeki içeriğe ise "görülen düş içeriği" denmektedir. Bununla birlikte uyuyanı uyandırılmayla tehdit eden bilinçdışı düşünce ve isteklere de "gizli düş içeriği" denmektedir. Düş sırasında düş görenin bilinçdışı olarak süregelen günlük yaşantı, uğraşları, dertleri ve düşünceleri düş içeriğine dahil edilmektedir.⁸

Arapçada rüya kelimesi görüş anlamındadır ve Batı dillerindeki karşılıklarından daha geniş kapsamlıdır, uyanık durumdaki düşümelere de karşılık gelmektedir. Türkçedeki düş terimi ise Batı dillerindeki anlamlarından çok, Arapça rüyaya karşılık tutulmuştur.⁹

Beyin ve fonksiyonları alanında uzman olan Türk bilim adamı Erol Başar, "Body-Mind in the Nebulous Cartesian System" adlı eserinde başta beyin ve zihin olmak üzere bu alanlarla ilgili çeşitli bilgiler vermekte ve alanın önemli bilim adamlarından faydalanmaktadır. Fuster'a göre rüya kortikal hafıza ağlarının harekete geçmesiyle oluşur. Bu alanda bilimsel çalışmalar yapan bilim adamları, gerçekliği olanaklı kılan koşulların ve yerine getirilmesi düşünülen özel işlevin titiz bir şekilde çözümlenmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır. Bununla birlikte rüyada harekete geçen hafıza bir yandan değişime uğrarken diğer yandan da dikkatli bir biçimde hazırlanmıştır. Ancak rüya, genellikle uykudan uyananın kendisine açıklayamadığı bir durumdur. Rüya genellikle geçmiş deneyimleri içerirken, aynı zamanda günümüzden de izler taşır. Erol Başar adı geçen eserinde ayrıca Amerikalı psikiyatrist J.Allan'a da değinmektedir. Hobson'a göre rüya görmek REM (Rapid Eye Movement) uykusuyla benzer kökenlere sahiptir. Bu uykuda göreceli olarak kaotik sinyaller üretilir. Ön beyin aktif hale gelir. Dış dünyadan gelen düzenli ve gürültülü girdiler engellenmeye çalışılır.¹⁰

Eğer uyuyana bilerek bir duyuşsal uyarın verilebilir ve onda bu uyarana uygun bir düş üretilebilirse uyarınla düş içeriği arasındaki benzerliğe dayanan görüş güc kazanır. Maury'nin deneylerinde; tüyle gıdıklananların düşünde işkence gördüğu, çimdiklenenlerin kendisine hardal verildiği, sıcak ütü yaklaştıranların ayaklarını mangala sokulduğu, su damlatılanların terleyip şarap içtiği, mum ışığı verilenlerin hava ve sıcağa ilişkin bir düş gördüğu saptandı. ¹¹ Pek çok kişide benzer bir içerikle ortaya çıkan tipik rüyaların yorumu üzerinde oldukça fazla görüş birliği vardır. Bunlar; yüksek bir yerden düşme, dişlerin dökülmesi, uçma ve çıplak ya da yarı çıplak olduğu için utanma gibi bilinen düşlerdir. Düşleri ancak uyandıktan sonra belleğimizde kalanlardan biliriz. Sık olarak bir düşün kısmen anımsandığı ancak geceleyn daha fazlasının olduğu duygusu hakimdir. Bunun yanı sıra rüyada yaşanan garip olaylar rüya sahibine saçma gelmez. Uyanırken de çok sayıda duyumsama ve algı düzenli olarak unutulur, çünkü çok zayıftırlar ya da bunlara eklenen zihinsel uyarılma çok hafif ve etkisizdir.¹²

Düşler çoğunlukla uyanma anına kadar bekledikleri için, oldukça düşük yoğunlukta çalışıyor gibi görünmektedirler. Bununla birlikte bir kişi eğer derin uykudan ansızın uyandırılacak olursa genellikle düşünde bir şeyler gördüğünü açıklar. Bu gibi durumlarda ilk görülen şey düş-işlemi tarafından biçimlendirilen algısal içeriktir.¹³

Freud zihni mükemmel bir nörolojik makina gibi tarif etmeye çalışırken, nöronları işlevsellik şekillerine göre üç olası gruba koymuştur. İlk iki grup dışarıdan gelen uyarılar (external stimuli) ve içsel heyecanlar (internal excitations) ile meşguldüler. Bu bağlamda nicelik bazında çalışma söz konusudur ve organizma bu uyarıların derecesine ve büyüklüğüne bağlı tepkiler vermektedir. Üçüncü grup ise, bilinçsel duygululukları ve hisleri ayırdedebilen ve nitelik üzerine çalışan bir varlıktı. Freud bu grubu, gerçeklik hissini algılanması, düşünme süreci, rüya görme ve nörotik rahatsızlıkların oluşumu ile ilgili fizyolojik değışiklikleri için sorumlu tutmuştu. ¹⁴

Sinema ve Rüya İlişkisi

Sinema filmleri çoğu zaman rüyalarla karşılaştırılmaktadır. Robert Cury "Film ve Rüyalar" başlıklı çalışmasında rüyaların günlük yaşamımıza göre daha sinematik olduğunu ifade etmektedir. Cury ayrıca filmleri ve rüyaları karşılaştırmaya yönelik çalışmaların genellikle film doğasını anlamaya yönelik çalışmalara dönüştüğünü belirtmektedir. Rüyalardan konuşmak ya da onları çözümlenmeye çalışmak zor bir süreç olduğundan, rüyalar filmlerle karşılaştırılarak durum daha basite indirgenmektedir. Rüyalar da filmlere benzer şekilde zamana ve mekâna dayalı kesintiler içermektedir. Rüyada da filmlerde olduğu gibi herhangi bir yerden veya durumdan başka bir yere ve duruma geçilmektedir. Rüyalar ve filmlerle ilgili ileri sürülen diğer bir benzerlik ise hem sinema seyircisinin hem de rüya gören kişinin içinde bulunduğu ortamda bir nevi gözlemci olmasıdır.¹⁵ Cury ayrıca, bazı insanların rüyada olduklarının bilincine vararak rüyalarını yönlendirdiklerini belirtmektedir. Bu durumda basitçe açıklanamayacak ve muhtemelen sonuçlandırılmayacak bir paradoks ortaya çıkmaktadır. Bu da rüya gören kişinin ikili mevcudiyetidir. Rüya gören kişi bir yandan rüyanın içindeyken bir yandan rüyada kendini görmektedir.¹⁶

Sinemanın doğuşu ile Freud'un psikanaliz kuramı aynı döneme 1895-96 dönemine denk gelmektedir. Her iki olgu da 20.yüzyıla damgasını vuran ve derinden etkileyen değıştiren olgulardır ve ortak bir

çıkış noktasına (benzer kültürel iklim) sahiptirler. Sinema ve psikanaliz 19.yüzyılın sonundaki bir toplumun deneyimlerini ve beklentilerini yansıtırken, farklı nedenlerle insana ait dram da içermektedir. Psikanaliz kişisel rüyaları açıklamaya çalışırken, sinema ise kendini halkın rüyalarını yansıtmaya adanmıştır.¹⁷

Rüya analizi, psikiyatryi ele alan filmlerde sıkça kullanılmaktadır. Bunun nedenleri arasında rüyaların sinemasal harekete ve sanatsal yaratıcılığa olanak sağlamasıdır. Rüya ile ilgili herhangi bir başarılı yorum her zaman çekici olmuştur. Rüya analizi, karakterin gizli ve tekin olamayan yönlerini ortaya çıkarabilir ve bir kara filmi (film noir) daha karanlık ve kasvetli hale getirebilir. Karaktere derinlik kazandırabilir ve onun ani tepki ve çıkışlarını anlamlı bir biçime sokabilir. Filmin aslında bir rüya sahnesi olduğuna dair çeşitli görüşler bulunmaktadır. Bazı sinemacılar için sinema, perdedeki rüyadır. Bazı akademisyenler sinemanın seyirciler üzerindeki bu büyük etkisini önemli bulmuş ve bundan etkilenerek çeşitli çalışmalara yönelmişlerdir. Bu görüşler zamanla farklı görüşlerle yer değiştirmiş ve 1970'lerde ciddi üniversitelerde sinema üzerine ciddi çalışmalar ön plana çıkmıştır. Sinema üzerine çalışan akademisyenler önceki 50 yıldaki konulardan uzaklaştılar. Bu dönemde feminist film kuramları ağırlık kazandı. Psikanalitik çalışmalar gözden düştü, bu nedenle rüya ile sinema arasındaki çapraz ilişki üzerine yapılan çalışmalar da azaldı.¹⁸

“Başlangıç” Filminin Çözümlemesi

Film genel olarak iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ana karakter Cobb ve ekibi tanıtılmakta ve rüyalar hakkında çeşitli savlar ortaya atılmaktadır. Filmde genellikle rüyalarla gerçek dünya içiçe geçmektedir. Seyirciler de rüyayı görenler gibi kendilerini rüyaların içinde bulmakta ve ancak rüya bittiğinde rüya olduğunu fark etmektedirler.

Başlangıç filminde, rüyalar konusunda deneyimli ve uzman birisi olan Cobb, ekibiyle birlikte para karşılığında insanların rüyalarına girmekte, onların düşüncelerini öğrenmeye, gerekirse değiştirmeye çalışmaktadır. Zengin bir işadınının ona teklif ettiği işi başarır, yasal olarak ayrı bırakıldığı çocuklarını görebilecektir. Bu amaçla Fisher adlı bir işadınının zihnine girilerek şirketini dağıtması sağlanacaktır. Cobb bununla birlikte yaptıklarından dolayı vicdan azabı çekmekte, rüyalarında sürekli geçmişiyile ve karısıyla yüzleşmektedir. Karısı üzerinde de çeşitli deneyler yapmış, bunun sonucunda karısı gerçeklik duygusunu yitirerek intihar etmiştir.

Bu aşamada akla Jean Baudrillard'un simülasyon kuramı gelmektedir. Jean Baudrillard'un simülasyon kuramı, temelde Batı uygarlığından yola çıkmaktadır. Koymuş oldukları hedef ve amaçları aşip geçen ve illüzyonlarını yitirmiş Batı toplumları hangi yöne gideceklerini bilemezler. Kendi etraflarında dönerek kısır döngüye girerler. Simgesel anlamını yitiren Batı, maddi anlamda sahip olduklarını yitirmemek için bu bitmişliğini yadsımaya ve gizlemeye gayret etmektedir. Simülasyon evreni bu bitmişliğin gizlenmeye çalışıldığı bir evrendir.¹⁹

Gerçeklik, Freudçu kuramda da önemli yer tutmaktadır. Freud kişilik üzerine yaptığı çalışmaların hemen hemen hepsinde id (altbenlik), ego (benlik) ve süpereo (üstbenlik) gibi kavramları kullanmaktadır. İnsan kişiliğinin gerçekliğe en yakın olan yanı egodur. Daha çok bilinçle özdeşleşen ego, dış gerçekliğin, dış çevrenin ve toplumsal yapının önemini kavramış ve buna göre hareket etmektedir. Böylece kişiliğin ilkel yanı olan id'e (altbenlik) ait “haz ilkesi yerini, ego'ya (benlik) ait olan “gerçeklik ilkesine” bırakır.²⁰ Bu bağlamda ele alınan çalışmadaki ana karakterler (Cobb ve karısı) egolarının kontrolünden çıkıp gerçeklik ilkesinden uzaklaşmışlar ve id'in dolaşısıyla haz ilkesinin etkisine girmişlerdir. Böylece bilinçaltı dürtüleri ortaya çıkmış, zamanda ve mekanda sınır tanımadan kendi evrenlerini yaratmışlardır.

Film her ne kadar Anti-Freudyan gibi gözükse de genellikle onun kuram ve buluşlarından faydalanılmaktadır. Rüya ve bilinçaltı ilişkisi, dış etkilerin rüyayı etkilemesi, rüyada bilincin savunmasız olması vb. Indick, bireyin bilinçdışı sorunlarla ego savunma mekanizmalarından bahsederken bilgisayar kullanıcısı ile sabit sürücüyü karşılaştırmaktadır. Ego savunma mekanizmaları egoyu çeşitli ustaca yöntemlerle nevrotik çatışmadan ve libido enerjisinin baskısından kurtararak savunmaktadır. Libido enerjisi azaltıldığında ya da kontrol altına alındığında suçluluk duygusu azalır ve nevrotik çatışmanın neden olduğu kaygı geçici olarak hafifler. Nevrotik çatışmayı çözmenin tek yolu onu analiz etmek, bilinçli bir şekilde anlamak ve kökünden koparmaktır.²¹

Freud “*Psikanaliz Üzerine*” adlı eserinde benzer bir konuya değinmektedir. Düş bilinçle algılandıktan sonra bir hazırlık süreci başlar. Bu süreçte de rüya gören kişi, söz konusu algının karşısında başka algıların karşısında yaptığı gibi hareket eder. Bu bağlamda orada bulunan boşlukları doldurmaya, bağlantıları kurmaya çalışır.²² Filmde rüyalara girecek eki-

bin eğitiminde ve rüya süreçlerinde benzer öğeler sıkça vurgulanmaktadır.

Filmde, dış etkilerle ve rüyayı görenin uyanmasıyla rüya çökmektedir. Rüyadan uyanmanın en etkin yollarından biri düşmektir, düşüşle uyanılır ve rüya sona erer. Filmdeki karakterler de bunu sıkça kullanmaktadır. Rüyalardan beraber uyanmak için diğer bir yöntem ise harekete geçirici bir dış uyandır. Bu bağlamda Edith Piaf'ın "Je Ne Regret Rien" adlı şarkısı kullanılır. Bütün karakterler olup bitenlerin farkında ve rüya gördüklerinin bilincindedirler.

Freud'un düş çalışması, düşleri hatırlama ve yorumlamanın psikanalitik işlemidir ve basit bir mantığa sahiptir. Hasta açık içeriği hatırlar. Daha sonra analist ve hasta, düşü yapı çözüme uğratırlar ve her öğeyi-yeri, olayı, kişiyi ve nesneyi analiz ederler. Analist basit bir figürün, nesnenin ya da olayın hastanın bilinçdışındaki çok daha önemli bir sorunu simgeleyebileceği inancıyla hastanın tüm bu öğelerle olan kişisel ilişkilerini söylettirir. Bu ilişkileri analiz ederek ve bunların ardındaki psikolojik imgeleri yorumlayarak, analist ve hasta düşlerin gizli içeriğini açığa çıkarırlar. Freud düş çalışmasıyla aklın iç işleyişine erişilebileceğini savunmaktadır.²³

Sinema-rüya ilişkisi benzerliğinde "ayık rüya görmek" anahtar kelimedir. Bu aşamada Hollywood'a ve dolayısıyla sinemaya atfedilen rüya fabrikası (dream factory) nitelmesi akla gelmektedir. Sinemadaki karanlık ortam, uyku ortamına benzemekte, seyirci/uyuyan kimse bir takım görsel uyaranlarla karşı karşıya gelmektedir. Filmde rüyalarından rüyalara geçilirken zaman ve mekan değişmekte, rüya içinde rüya algısı film içinde film olgusuna dönüşmektedir. Seyirci de bütün bunların bir film olduğunu bilmekte ve saçma olmadıklarını kabullenmektedir. Rüya da rüyayı gören kişi çoğu zaman bunun bir rüya olduğunu anlar ve olup bitenler ona saçma gelmez.

Yukarıdaki görüşü destekleyen bir kaynakta ise, Nolan'ın bilinçaltına yolculuğa ait bir öyküyü anlatırken, dramatik yapıyı göz ardı etmeden, renkli psikodelik anlatım yerine, güçlü bir biçimde kurgulanmış bir yapıda ve farklı anlatım düzlemlerini kullandığı ifade edilmektedir. Eleştirmen Martin Schwickert Matrix'den beri böylesine akıl dolu ve karmaşık bir ana akım sineması görmediğini ifade etmektedir. Film benzer efektlere sahip filmlerden farklı olarak klasik sinema filmi materyalleriyle orijinal mekanlarda çekilmiştir. Bu bağlamda dijital efektler çekimlerden sonra kullanılmıştır. Böylece yönetmen

Christopher Nolan ana akım sinema ve arthouse sinema arasında dolaşmaktadır. Yönetmen bilinçaltını ana eksen olarak farklı film türlerinden anlam düzlemlerine ustaca geçmekte, bunu yaparken film hem rüyaların mimarisi hem sinemanın kendisi hakkında bir filme dönüşmektedir. *Başlangıç*'ta ayrıca sinemanın tüm görsel üstünlükleri sunulurken aynı zamanda görüntülerin güvenilirliği üzerine derin bir güvensizlik ortaya konmaktadır.²⁴

Cahiers du Cinema dergisinde *Başlangıç* filmine değinilirken, filmin başarısının düşsel duyguyu görsellerle değil, kurgu ile vermesinden geldiği ileri sürülmektedir. Kullanılan minimal görsel efekt seyircinin gözünde görsel bir şovdan çok daha etkili olmaktadır. Rüyaların değişen seviyeleri, aynı zamanda değişen türlere örnektir. Amaç burada sanki rüyaların dünyasını göstermek değil, Hollywood imgeleriyle oynamaktır.²⁵ Filmde sıkça vurgulanan bir diğer öğe de rüyada beynin hızlı çalışması ve zamanın yavaş ilerlemesidir. Gerçek dünyada 5 dakika, rüyada bir saate karşılık gelmektedir. Rüya da zaman görecelidir ve filmde yer verilen rüyalarındaki zaman da görecelidir. İlk seviye bir hafta, ikinci seviye altı ay, üçüncü seviye ise on yıl sürmektedir. Filmdeki "kimyacı" karakteri tarafından hazırlanan kimyasallar, ortak düş görenlerin beynini hızlandırmaktadır. Bu bağlamda kimyacı üç aşamalı ve daha derin rüya için güçlü bir yatıştırıcı hazırlar. Cobb ve ekibi Freud'un düş yorumu / düş çalışmasında yaptığı gibi hedefin / hastanın zihninin ve bilinçaltının derinliklerine iner, yani psikanaliz yöntemi kullanılır. Fisher karakterinin babasıyla olan sorunları üzerinden aşama aşama onun bilinçaltına ulaşmak amaçlanmaktadır. Ekip onun zihnine girdiğinde ise Indick'in daha önce bahsettiği gibi ego savunması devreye girer.

Filmde içiçe geçen ya da ayrı ayrı gerçekleşen çok sayıda rüya ortamı bulunmaktadır. Ana karakterler kendi rüyalarından başkalarının rüyalarına girmekte ve o ortamın bir parçası olmaktadır. Bu bağlamda rüyadakiler bir yandan belirli hedeflere ulaşmaya çalışmakta diğer yandan da bilinçaltlarına inerek kendilerini tedavi etmeye çalışmaktadırlar. Daha önce belirtildiği üzere bilinçaltında ortaya çıkan arzu ve dürtüler daha çok yoğunlaşma, yer değiştirme, dönüşürme gibi süreçlerle tanınmaz hale gelmektedir. Burada aynı zamanda rüya gören kişinin hayal gücüne bağlı olarak zamanda ve mekanda göreceli bir bağımsızlık, fizik kurallarının dışına çıkmak da söz konusudur. Ele alınan filmde bu duruma denk gelen çok sayıda örnek bulunmaktadır. Sinemanın kendi zama-

nını ve mekanını yaratması gibi filmde rüya gören kişiler zihinsel kapasiteleri ve bilinçaltındakilerin zenginliği derecesinde belli olay ve olgulara yoğunlaşmakta ve ortamları değiştirmektedir. Freud'un rüyaların içeriği ile ilgili çalışmalarında sıkça vurguladığı yer değiştirme simgesel olarak da değerlendirilebilir. Ancak bu yer değiştirme daha çok bilinçaltının belirli olguları, olayları, kişileri ve mekanları kendi mantığı içinde değiştirmesine karşılık gelmektedir. Bu bağlamda *Başlangıç* filmindeki rüya sahnelerinin neredeyse tamamında Freud'un yukarıdaki tanımlamalarına uygun biçimde yoğunlaşma, yer değiştirme ve dönüşüm gibi olgulara yer verilmektedir.

Freud, **Psikanaliz Üzerine** adlı çalışmasında benüstü (süperego) olgusunu anne ve babanın çocuk üzerindeki baskısıyla ilişkilendirmektedir. Süperego, onların (ebeveyn) dayatmalarını yansıtan gücün sahipliğini elde ederek, hem onların halefi hem de kalıtçısı olur.²⁶ Bu bağlamda ölmekte olan babasının işlerinin doğal mirasçısı oğul Fisher karakterinin, aldığı eğitim ve maruz kaldığı disiplin süreci sonrası, baba Fisher karakterine benzer bir kişiliğe dönüşmesi beklenmektedir. Ancak genç Fisher her ne kadar babasına benzemeye çalışsa da, rüya kapsamındaki psikanaliz süreci sonrası aslında başka bir kişiliğe sahip olduğunu fark eder.

Sigmund Freud dışında, psikanalizin önde gelen isimlerinden biri de Jacques Lacan'dır. Lacan'ın diğer kuramcılara göre özgün yanı psikanaliz ile yapısalcı dilbilim arasında kurduğu ilişkidir. Tüm yaşamı boyunca Freud savunucusu olduğunu iddia eden Lacan, Freud'un "Oidipus Kompleksi (Karmaşası)" kuramına da farklı bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu kuramda erkek çocuk annesine duyduğu cinsel arzular nedeniyle saldırgan duygularını babasına yansıtır ve babası tarafından erkeklik organı kesileceği kaygısına kapılır.²⁷ Oidipus'taki fallus simgesi aslında Babanın imgesidir ve bu simge Babanın Adıyla devreye girer.²⁸ Filmdeki Fisher karakterinin babasıyla olan ilişkisine Lacan'cı açıdan bakıldığında uzun bir süre güçlü, otoriter, baskıcı kural koyucu bir babanın (Babanın Adı) baskısı altında yaşayan ve ona karşı direnmeyen / direnemeyen kastrasyon korkusu içinde genç bir karakterle karşılaşmaktadır.

Psikanalizin amaçlarından biri de, çocukluğun ilk yıllarına ilişkin amnezi örtüsünü kaldırmak ve bilinçli anılara ulaşmaktır.²⁹ Finalde ekibin asıl hedefi olan Fisher ve babası arasındaki baba-oğul yüzleşmesi gerçekleşir ve sorunlar çözülür. Fisher ile

babası arasındaki sorunlara bilinçaltı aracılığıyla ulaşılmış ve bir anlamda uzun süren bir psikanaliz seansı başarıyla tamamlanmıştır. Bunun yanı sıra ana karakter karısıyla ve geçmişiyle bağlantılı sorunlarla yüzleşmiş ve bir anlamda rüyalar kendi kendini tedavi etmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada 2010 yılı bir Hollywood yapımı olan ve Christopher Nolan tarafından yönetilen **Başlangıç** adlı film ve filmdeki hakim tema olan rüya olgusu irdelenmiştir. Söz konusu film ana akım ticari sinemanın, karmaşıklığı nedeniyle pek fazla ele almadığı bir konu olan bilinçaltı olgusuna ve ona paralel kavramlara değinmektedir.

Sinema-rüya ilişkisi uzun zamandan beri çeşitli kuramcılarının ve bilim adamlarının çalışma alanları içinde yer almaktadır. Rüya olgusunun kapsamlı ve ciddi bir biçimde ele alınması 19. yüzyılın sonlarında Sigmund Freud tarafından ortaya konan psikanalitik yaklaşımla mümkün olmuştur. 20.yy başlarında sinema kuramıyla ilgilenen araştırmacılar ve psikoloji disiplindeki bilim adamları bu olguyu irdeleyen çalışmalar üretmişlerdir.

Rüyaların çoğunlukla uzak veya yakın geçmişten izler taşıdıkları ve rüya sahibinin dışı vurmadığı çeşitli sorunlarını yansıttığı / dışı vurduğu hakkında çok sayıda çalışma ve bulgu söz konusudur. Bir anlamda rüyalar modern toplumun çeşitli baskı ve kurallarına karşı insanoğlunun nadir özgürlük alanlarından biridir. Sinema ise rüyalar gibi görsel imgelerle dolu bir sanat ve bilim dalıdır. Her ne kadar rüya, üzerine çok sayıda bilimsel çalışma da olsa, zihne ve beyne ait imgesel bir ürünü olması, kısalığı, genellikle unutulması herhangi bir şekilde içeriğinin görsel olarak kaydedilememesi gibi sorunlar nedeniyle hâlinde hala bir çok soru işareti olan bir olgudur. Değişik disiplinlerden gelen birçok yazar-araştırmacı ve bilim adamı ise sinema filmini gündüz görülen düş (daydream) olarak ele almış ve çeşitli eserler üretmişlerdir. Sinema-rüya ilişkisini gündeme getiren kuramsal çalışmaların çoğu, üretilmiş olan sinema filmlerinden yola çıkmaktadır. Psikanalitik eleştiri yöntemi de böyle bir çabanın sonucudur ve yönetmenlerin ürettikleri filmlerde bilinçli ya da bilinçsiz şekilde değindiği ve çoğunlukla bilinçaltının dışavurumu olarak ortaya çıkan konular ele almaktadır. Rüya olgusunun baskın görsel içeriği sinema sanatının baskın ve hareketli görselliği ile işlenerek somut ve kalıcı hale gelmiştir. Bu bağlamda yönetmenlerin çoğunluğu, kendilerinin ve

başkalarının rüyalarını kaydeden ve arşivleyen “rüya üretici” ve “rüya kaydediciler” olarak nitelendirebilir.

Başlangıç filminde temel olarak, rüyalar konusunda uzman bir ekibin ticari ve manevi kaygı ve motivasyonlarla, kendilerinin ve başkalarının rüyalarında dolaşarak bir takım sonuçlara ve çözümlere ulaşma çabaları ele alınmaktadır. Söz konusu film rüyaları hem bir çıkış noktası hem de bir metafor olarak değerlendirirken, rüyalarda olduğu gibi değişken mekanlarda ve belirsiz bir zaman diliminde geçmektedir.

Yönetmen Nolan, bilinçaltı, zihin ve rüya gibi karmaşık konuları ele alan bir filmi gerçekleştirirken; kendi duygu, düşünce ve bilgilerinden olduğu kadar, çok sayıda bilim adamı ve akademisyenin bulgularından ve görüşlerinden faydalanmaktadır. Rüya ve bilinçaltıyla ilgili her çalışma doğal olarak Sigmund Freud’un psikanaliz kuramına ve rüya çalışmasına çıkmaktadır. Bu filmde de Freud’un birçok bulgusuna yer verilirken, Anti-Freudyen yorumlar da dile getirilmekte, böylece Nolan, diyalektik bir yaklaşımla, tez-anti tez yöntemiyle bir senteze ulaşmaktadır. Bu bağlamda rüyalardan, rüyalara geçmek, ayık rüya görmek, rüyalarda sanal dünyalar yaratmak, zamanın göreceliği ve simülasyon kuramına kadar birçok konu hakkında yenilikçi ve farklı yaklaşımlar getirme çabası filmin ağırlık verdiği bir durumdur.

Yönetmen Nolan, daha önce belirtildiği üzere, rüyayla ilgili birçok alandan beslenerek, bir yandan rüya olgusu üzerine bir çeşit manifesto sunarken, diğer yandan da filmdeki karakterler üzerinden bir takım kişisel veya evrensel rüya tiplerini seyirciye yansıtmaktadır. Böylece seyirci bir anlamda kendi kaydedilmiş rüyalarına tanıklık ederek rüyalarının içinde gezinmekte ve karakterlerle özdeşleşmektedir.

Başlangıç filmi yenilikçi ve farklı yaklaşımlar getirmeyi deneyen, çıkış noktası ve vardığı sonuçlarla uzun bir psikanaliz plan-sekansına benzeyen bir çalışmadır. Bu bağlamda hedeflere ulaşmak için çözümlenmesi gereken sorunlar bilinçaltındadır. Sorunların çoğunluğu ailevi kökenlidir ve sorunlarına kökenine inilerek karakterler tedavi olmakta / edilmektedir. Sonuç olarak *Başlangıç* filmi tüm olumlu veya olumsuz öğelerine rağmen; insan beyni, zihin, bilinçaltı ve rüya gibi olgulara cesur ve sıra dışı yaklaşımlar içeren, sinema ve rüya ilişkisini başarılı bir biçimde tartışılır hale getiren bir filmidir.

NOTLAR:

1. Sigmund Freud, **Düşlerin Yorumu I**, Emre Kapkın (çev.), Payel, İstanbul, 2009.
2. Zafer Özden, **Film Eleştirisi**, Afa Sinema, İstanbul, 2000, s.152.
3. Selçuk Budak, **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005, s.126.
4. A.g.y. s.121.
5. A.g.y. s.132.
6. Orhan Hançerlioğlu, **Ruhbilim Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s.65.
7. Budak, s.643-644.
8. Charles Brenner, **Psikanaliz Temel Kavramlar**, Işık Savaşır, Yusuf Savaşır (çev.), Hyb Yayıncılık, Ankara, 1998, s.160-162.
9. Hançerlioğlu, s.130.
10. Erol Başar, **Brain-Body-Mind in the Nebulous Cartesian System: A Holistic Approach by Oscillations**, Springer, New York, 2011, s.369.
11. Freud (2009), s.73-78.
12. A.g.y., s.90-96.
13. Sigmund Freud, **Düşlerin Yorumu II**, Emre Kapkın (çev.), Payel Yayınları, İstanbul, 2010, s.296.
14. İsmail Ersevimi, **Freud ve Psikanalizin Temel İlkeleri**, Assos Yayınları, İstanbul, 2008, s.497-498.
15. Robert Cury, “Films and Dreams”, **The Journal of Aesthetics and Art Criticism**, Vol.33, No:1, ss. 83. (Autumn, 1974). <http://www.jstor.org/stable/428950?seq=1> (Erişim Tarihi: 14.04.2011)
16. A.g.y. s.86.
17. Sharon Packer, **Dreams in Myth, Medicine and Movies**, Westport, Conn.: Praeger, 2002. (E-Book)
18. A.g.y.
19. Oğuz Adanır, **Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler**, Hayalet Kitap, İstanbul, 2008, s.22.
20. Sigmund Freud, **Metapsikoloji**, Emre Kapkın, Ayşen Tekşen Kapkın (çev.), Payel, İstanbul, 2002, s.34-35.
21. William Indick, **Senaryo Yazarları için Psikoloji**, Yeliz Taşkan, Ertan Yılmaz (çev.), +1 Kitap, İstanbul, 2007 s.54.
22. Sigmund Freud, **Psikanaliz Üzerine**, A. Avni Öneş (çev.), Say Yayınları, İstanbul, 1994, s.36.
23. Indick, s.70.
24. Martin Schwickert, “Inception”, **Epd Film**, 2010/8, ss.36.
25. Cyrill Béghin, “Inception La Stratégie de la Toupie”, **Cahiers du Cinema**, September 2010, vol.659, ss.69-70.
26. Freud (1994), s.82.
27. Saffet Murat Tura, **Freud’dan Lacan’a Psikanaliz**, Kanat Kitap, 2007, İstanbul, s.57.
28. A.g.y. s.186.
29. Freud (1994), s.44.

KAYNAKÇA

- ADANIR, Oğuz, **Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler**, Hayalet Kitap, İstanbul, 2008.
- BAŞAR, Erol, **Brain- Body-Mind in the Nebulous Cartesian System: A Holistic Approach by Oscillations**, Springer, New York, 2011.
- BÉGHİN, Cyril, “Inception: La Stratégie de la Toupie”, **Cahiers Du Cinema**, September 2010, vol.659, ss.69-70.
- BRENNER, Charles, **Psikanaliz Temel Kavramlar**, Işık Savaşır, Yusuf Savaşır (çev.), Hyb Yayıncılık, Ankara,

- 1998.
- BUDAK, Selçuk, **Psikoloji Sözlüğü**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005.
 - CURRY, Robert, "Films and Dreams", **The Journal of Aesthetics and Art Criticism**, Vol.33. No.1 (Autumn,1974). <http://www.jstor.org/stable/428950?seq=1> (Erişim Tarihi: 14.04.2011)
 - ERSEVİM, İsmail, **Freud ve Psikanalizin Temel İlkeleri**, Assos Yay. İstanbul, 2008.
 - FREUD, Sigmund, **Metapsikoloji**, Emre Kapkın, Ayşen Tekşen Kapkın (çev.), Payel, İstanbul, 2002.
 - FREUD, Sigmund, **Psikanaliz Üzerine**, A. Avni Öneş (çev.), Say Yayınları, İstanbul, 1994.
 - FREUD, Sigmund, **Düşlerin Yorumu I**, Çev: Emre Kapkın, Payel, İstanbul, 2009.
 - FREUD, Sigmund, **Düşlerin Yorumu II**, Çev: Emre Kapkın, Payel, İstanbul, 2010.
 - HANÇERLİOĞLU, Orhan, **Ruhbilim Sözlüğü**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.
 - İNDİCK, William, **Senaryo Yazarları için Psikoloji**, Çev: Yeliz Taşkan, Ertan Yılmaz, +1 Kitap, İstanbul, 2007.
 - NOLAN, Christopher (Yönetmen), **Inception (Film)**, ABD. Warner. 2010.
 - Özden, Zafer, **Film Eleştirisi**, Afa Sinema, İstanbul, 2000.
 - PACKER, Sharon, **Dreams in Myth, Medicine, and Movies**, Westport, Conn.: Praeger, 2002.
 - SCHWICKERT, Martin, "Inception", **Epd film**, 2010/8, ss.36.
 - TURA, Saffet Murat, **Freud'dan Lacan'a Psikanaliz**, Kanat Kitap, 2007, İstanbul.